

La missió de Candel

Jordi Amat

A mitjan març del 1960, a Montserrat, es va celebrar una sessió d'estudi a porta tancada amb el títol *Alguns aspectes de la vida obrera a Catalunya*. Als nuclis de catòlics progressistes la qüestió obrera havia penetrat amb força i l'abadia s'oferia com una àgora de llibertat per discutir a fons sobre els reptes que havia d'afrontar la societat catalana.

Un dels ponents de la jornada havia de ser Jaume Vicens Vives. L'historiador Vicens, a qui quedaven dos mesos mal comptats de vida, no va pujar a Montserrat, però sí que va redactar el text de la conferència. I en els preliminars, no va deixar d'assenyalar una singularitat de la població obrera catalana de la primera meitat del segle XX: majoritàriament havia estat població immigrada de la resta d'Espanya que s'incorporava a una societat que tenia uns índexs baixíssims de natalitat.

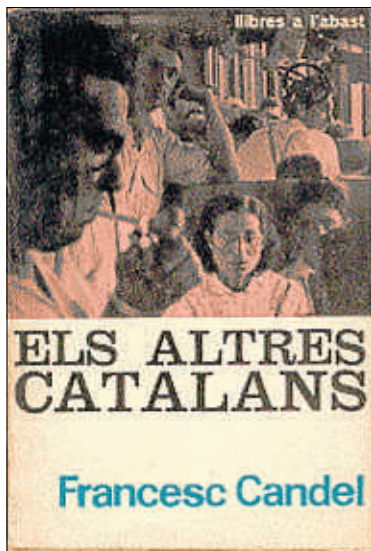
Les conseqüències, durant els anys anteriors a la Guerra Civil, havien estat profundes. "En menys de catorze anys la població catalana s'incrementa en mig milió de persones. Aquest fet altera tots els pressupòsits demogràfics, econòmics i polítics i, de faïso particular, els socials. Catalunya es revifa biològicament amb sang estrangera (gran boom de naixements entre el 1919 i el 1926); però això li costa la pèrdua de la seva carta política en el període 1931-1939".

Deixem de banda si el judici de Vicens era encertat o no. La qüestió és que a principi del 1960, Vicens, al cim del seu prestigi com a eminència grisa de l'oposició catalanista, vinculava la pèrdua de "la carta política" del catalanisme durant la República i la guerra a les transformacions en tots els ordres que havia implicat l'arribada d'immigració de la resta de l'Estat. I Vicens mateix, que havia lligat la seva recerca com a historiador amb els desafiaments del catalanisme democràtic del seu moment, consignava, a més, que a partir del 1948 s'havia iniciat una nova onada immigratòria cap a Catalunya i que no s'havia aturat.

Fruit d'aquell judici sobre el passat i aquella constatació sobre el present, els ideòlegs més realistes del catalanisme de postguerra (Jordi Pujol potser més aviat que ningú) van assumir que la clau del volta del futur del moviment passava per la integració de la immigració. El desafiament era molt complex. No hi havia ni institucions ni projectes que tinguessin com a objectiu la integració en una societat -la societat catalana-, la singularitat de la qual, per acabar-ho de complicar, volia ser dissolta per l'autoritat franquista. En aquesta context cal ubicar la fascinació i captació per part del catalanisme de Francesc Candel i l'enorme transcendència que va adquirir *Els altres catalans*, best-seller del Sant Jordi del 1964.

Literatura i immigració

No era la primera vegada que la literatura o el periodisme tracta-

Portada d'*Els altres catalans*

ven la qüestió. Entre final del 1932 i principi del 1933 el jove periodista Carles Sentís va donar a conèixer un reportatge seriament al setmanari *Mirador* explicant l'arribada dels immigrants, sobretot de Múrcia, a Catalunya, bàsicament al barri de la Torrassa de l'Hospitalet. Els articles van obtenir un ressò notable i va anar d'un pèl que no es publicassin en volum (no va ser fins el 1994 que La Campana va editar *Viatge en transmissió*). El testi-

beck al diari *San Francisco News* explicant la immigració de l'Oest Mitjà que fugia de les grans sequeres i buscava una nova oportunitat a l'esponerosa Califòrnia (el 2007 el va traduir *Libros del Asteroide* amb un magnífic pròleg d'Eduardo Jordà).

La mirada de l'Steinbeck periodista és semblant a la de Candel. "L'escriptor està obligat a celebrar la provada capacitat de l'ésser humà per la grandesa d'esperit i la grandesa de cor, per la dignitat en la derrota, pel coratge, la comprensió i l'amor". Són paraules del discurs d'acceptació del Nobel pronunciades per Steinbeck el desembre del 1962. Paraules inscrites en l'ADN de la literatura de Candel.

La potència literària de l'un i de l'altre no té res a veure, però la dignitat de les seves millors obres els agermana en una dimensió civil. Quan Steinbeck va rebre el Nobel, faltava menys d'un any perquè Candel es posés a escriure *Els altres catalans*. No era un desconegut en el sistema literari castellà. Descobert el 1957 per l'editor Janés, Candel era un novel·lista que amb una tècnica precària havia descrit, amb èxit i polèmica, la situació indigna en la qual vivien com a pàries milers

d'estudi a Montserrat i a qui Vicens Vives volia delegar el tractament de la qüestió obrera des del catalanisme (ho va revelar Benet a Ferran Mascarell), tenia una obsessió: la unió dels catalans per evitar que es repetís la guerra civil intestina que s'havia patit a Catalunya durant la guerra civil espanyola. Construir unitat exigia evitar un divorci originat per la classe social, les creences religioses o la procedència geogràfica. Calia, per tant, incorporar els immigrants a la catalanitat. Per això, com a opositor polític, a final dels cinquanta va trencar amb el seu partit -Unió Democràtica- per subscriure acords amb el PSUC i per això mateix, com a estrateg, va pensar en Candel per elaborar un discurs potent, viscut, sobre la integració. Tenia la plataforma per poder-ho dur a la pràctica. Benet havia ideat Edicions 62 per publicar llibres de no-ficció que, fins allà on la censura ho permetés, raonessin sobre la realitat de Catalunya i els reptes ideològics del catalanisme. L'encàrrec a Candel va formar part de la mateixa estratègia.

Benet, catalanista amb profunda consciència social, havia quedat commogut per la tragèdia de

grants, eren aquests altres catalans dels quals ens parlava un dia Francesc Candel". No era cap menció innocent. Al cap de mig any Candel, amb el contracte firmat amb 62 i gràcies a una ajuda econòmica del dirigent socialista Joan Reventós, s'havia posat a escriure.

No m'estranya la definició que Jordi Pujol va fer del llibre quan a mitjan 1964 va ressenyar-lo per a *Serra d'Or*: "És, sens dubte, i sense exagerar gens ni mica, un dels tres o quatre llibres més importants publicats d'ençà del 1939". Era el primer article de Pujol després del seu empresonament. La pàgina final d'*Els altres catalans*, pentinada per la censura (així ho vaig comprovar quan vaig editar el manuscrit original), tenia una ressonància gairebé programàtica: segellava el compromís de la immigració amb una Catalunya caracteritzada com una terra de llibertat. L'aliança seria fecunda. Era el compromís que visualitzarien els sindicalistes de Comissions Obres -creades per immigrants a qui els capellans de barriada deixaven reunir-se a les sagristies- abandonant les seves reivindicacions amb una senyera. Quan ho veia, Benet gairebé plorava. Un sol poble. Missió aconclerta. Durant la transició, ell i Candel van ser companys de viatge dels comunistes catalans. Tots dos van ser elegits senadors en les primeres eleccions democràtiques. En les primeres municipals, Candel es va presentar com a independent pel PSUC a l'alcaldia de l'Hospitalet. El 1980, Benet encapçalava com a independent la llista que el PSUC presentava per governar la Generalitat.

Península inacabada

L'operació *Els altres catalans* va ser un èxit rodó. Capital. Es va convertir en el llibre més divulgat de la ideologia del nacionalisme progressista que caracteritza el catalanisme dels seixanta. Per això el 1965 l'editorial Península, el segell castellà que formava part del projecte d'Edicions 62, va començar la seva peripècia amb aquesta obra. La col·lecció amb la qual Península va arrencar s'anomenava *Ibèrica* i volia ser una aportació de continguts ideològics per reformular la cultura política espanyola des de la perifèria catalana. De seguida es van traduir tres títols clau del moment: *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster, *Maragall i la Setmana Tràgica* de Benet i, per damunt de tot, *Els altres catalans*. El llibre de Candel, en potència, contenia l'argument central de la gran epopeia transformadora de l'Espanya contemporània. El text de la solapa era una declaració d'intencions. "Los otros catalanes és, més que un llibre, un fet social per si mateix: milers de vides espanyoles, de totes les regions espanyoles, expressen la seva dramàtica peripècia vital a través d'un escriptor que ha sabut comprendre, més enllà del que és normal, un èxode, una esperança, la lluita per l'adaptació en una societat de característiques pròpies." La col·lecció *Ibèrica*, lamentablement, no va reeixir. Aquell 1965 Alfonso Carlos Comín publicava *España del sur*.

PEDRO MADUENO

Units en el catalanisme. Jordi Pujol passejant amb Paco Candel (1925-2007), l'any 2005, el dia en què l'escriptor feia 80 anys; Pujol va ser un gran defensor de la seva obra

moni és valuós i, com passa amb la prosa fina de Sentís, està ben travada. Tot i constatar la tragèdia d'aquella gent miserable, el periodista no transmetia la compassió. Més que no pas solidaritzar-se amb la tragèdia, va descriure els problemes que duen els nousvinguts o el seu trist tipisme.

Més comprensiu, més autocrític amb la societat de rebuda, va ser un altre reportatge aparegut poc després. El 1936 es va publicar en llibre *The harvest gypsies*, els reportatges de John Stein-

d'immigrants a les barraques de l'extraradi de Barcelona. L'any 1958, en un número de la revista *La Jirafa* dedicat a Catalunya, va publicar l'article *Los otros catalanes* parlant amb frescor d'una experiència que era la seva i la de molts d'altres. Catalanistes conscienciats en van prendre nota.

Alta política

Josep Benet sempre va dir que la idea d'encarregar *Els altres catalans* a Candel havia estat seva. Benet, que va participar en la sessió

les inundacions del setembre del 1962. Va recórrer el Vallès acompanyat de José Antonio Novais -corresponsal a Espanya de *Le Monde*- i va impulsar un informe sobre els fets que la revista montserratina *Serra d'Or* va publicar al novembre. Hi ha un fragment significatiu del text que va escriure ell mateix. "Les persones que han mort víctimes dels aiguats eren de condició econòmica modestíssima, gairebé en llur totalitat. Una altra condició tenien, en llur immensa majoria: eren immi-